

KERNAVĖS ARCHEOLOGINĖ VIETOVĖ – UNESCO PASAULIO PAVELDAS

JUSTINA BLIUJŪTĖ

Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcija
Kultūrinių renginių ir švietimo programų organizatorė
Kerniaus 4a, LT-19172 Kernavė, Širvintų raj.

Pav. 1. Kernavės piliakalniai iš paukščio skrydžio. Romo Jarockio nuotrauka.

Kernavės archeologinė vietovė – unikalus teritorinis archeologijos ir istorijos vertybių kompleksas (pav. 1). Gerai išlikę įvairių laikotarpiai Kernavės archeologiniai paminklai aprėpia visas epochas ir visas šiame regione egzistavusias archeologines kultūras. Proistorinių gyvenviečių kultūriniai sluoksniai, kapinynai, viduramžių palikimas išliko nepažeisti iki mūsų dienų. Tuo tarpu daugelio šio Baltijos regiono miestų viduramžių kultūriniai sluoksniai buvo sunaikinti vėlesnių urbanistinių procesų.

Išskirtinė Kernavės archeologinės vietovės vertė – apgyvendinimo testinumas. Pajautos slėnyje surasta pirmųjų gyventojų (vėlyvojo paleolito medžiojotųjų) pėdsakų – svidrų kultūros titnaginių strėlių antgalių, datuojamų IX tūkstantmečiu pr. Kr. Klimato atsilimas ir patogi gyventi vieta lėmė, kad nuo VIII tūkstantmečio pr. Kr. žmonės Pajautos slėnio nebeappleido. Čia aptikta II tūkstantmetyje pr. Kr. susiformavusios rytų baltų brūkšniuotosios keramikos kultūros senųjų gyvenviečių liekanų ir pirmas iki šiol plačiau tyrinėtas šios kultūros kapinynas. Pirmaisiais šimtmeciais po Kr. piliakalniuose statomi gynybiniai įtvirtinimai. Nuo I tūkstantmečio vidurio sparčiai augusi Kernavės gyvenvietė XIII a. tapo

vienu iš pirmųjų Lietuvos miestų. Pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose ji paminėta 1279 m. eiliuotoje Livonijos bei Hermano Vartbergės kronikoje kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio (1269 – 1282 m.) žemė. To meto Kernavė – tai stambus feodalinis centras su didžiojo kunigaikščio pilimi Aukuro piliakalnyje, ją ginančiais priešpiliais Mindaugo sosto ir Lizdeikos piliakalniuose, amatininkų ir pirklių kvartalais Pajautos slėnyje (pav. 2). Per 1390 m. kryžiuočių antpuoli medinė Kernavė buvo sudeginta ir ilgainiui miestas sunyko. XIV a. pabaigoje, žlugus viduramžių miestui, istorinių laikų miestelis kūrėsi toliau į šiaurę nuo šiandien saugomų archeologinių vertybių, viršutinėje upės terasoje.

Viduramžių palikimas – miesto bei piliakalnių kultūriniai sluoksniai – glaudžiai siejasi su svarbiais Lietuvos istorijos įvykiais bei konkrečiomis datomis. Kultūrologiniu aspektu viduramžių Kernavės palikimas reikšmingas kaip paskutinės Europoje pagoniškos valstybės miestietiškos kultūros fenomenas, tačiau jau gana smarkiai paveiktas krikščioniškosios Europos tradicijų. Kultūrinis bei religinis sinkretizmas leidžia apie viduramžių Kernavę kalbėti kaip apie unikalią vietovę Europos mastu.

Sistemingus mokslinius archeologinius tyrinėjimus Kernavėje 1979 m. pradėjo vykdyti Vilniaus universitetas. Per 27 metų tyrinėjimų laikotarpiu atrasta ir dalinai ištirta 15 įvairių laikotarpių archeologinių vertybių. Šiandien ištirta tik apie 2% kultūrinio rezervato teritorijos, tačiau to pakanka, kad apie Kernavę galėtume kalbėti kaip apie unikalų archeologinį ir istorinį objektą.

Pastaraisiais metais archeologiniai tyrinėjimai buvo vykdomi Pajautos slėnyje, Kernavės senojo miesto vietoje (A 1473) ir Kernavės senovės gyvenvietės (A 1477) teritorijoje. Šiuose objektuose, rekonstruojamo kelio vietoje, 2003 m. ištirtas 2122 m² plotas (vad. prof. dr. A. Luchtanas) (pav. 3). 2004 m. darbai buvo tęsiami rytinėje kelio atkarpoje, šalia Semeniškių kaimo, kur kelias kerta Semeniškių senovės gyvenvietę II (A 1483) (vad. R. Vengalis). Buvo ištirtas 531,50 m² plotas. Kultūrinio sluoksnio radiniai priklauso gana siauram laikotarpiui. Pagal tiksliau datuojamus radinius (segė A128 tipo, statinėlinis smeigtukas, pentinas (pav. 4) kultūrinį sluoksnį galima priskirti B₂ – B_{2/C₁} periodams. Kiti radiniai – žalvarinė Romos imperijos moneta (konservuojama, nenustatyta), lazdeliniai smeigtukai, dvigubo nupjauto kūgio formos verpstukai, skaidraus stiklo indo ašelė, galastuvas ir kt. Datavimas dar bus patikslintas baigus restauruoti ir identifikavus Romos monetą. Kultūriniaame sluoksnuje aptikta keramika – brūkšniuota (vyraujanti), grublėta, gludinta bei lygiu paviršiumi¹.

Pav. 2. Lizdeikos piliakalnis. Jono Vitkūno nuotrauka.

2005 m. archeologiniai tyrimai buvo vykdomi aukštutiniame Kernavės mieste (AR 1132) (vad. dr. G. Vėlius). Surastas XIII – XIV a. kultūrinis sluoksnis, kuriame aptikta sodybos vieta ir geležies lydimo krosnių liekanų.

Siekiant išsaugoti Kernavės teritorinį kultūros paveldo vertybių kompleksą, 1989 m. įsteigtas 194,4 ha ploto kultūrinis rezervatas (steigėjas – Lietuvos Respublikos kultūros ministerija) bei nustatyta rezervato buferinės apsaugos režimo zona (2456,2 ha), kuri skirtoma į 2 skirtingo apsaugos ir naudojimo režimo pozonius: fizinės apsaugos (118,3 ha) ir vizualinės (regimosios) apsaugos (2336,9 ha). 2005 m. patvirtintas buferinės apsaugos zonos individualus apsaugos reglamentas, kuris skirtas rezervatui nuo neigiamo veiklos poveikio izoliuoti, istoriškai susiformavusiam kraštovaizdžiui ir urbanistinei bei gamtinėi Kernavės miestelio aplinkai išsaugoti.

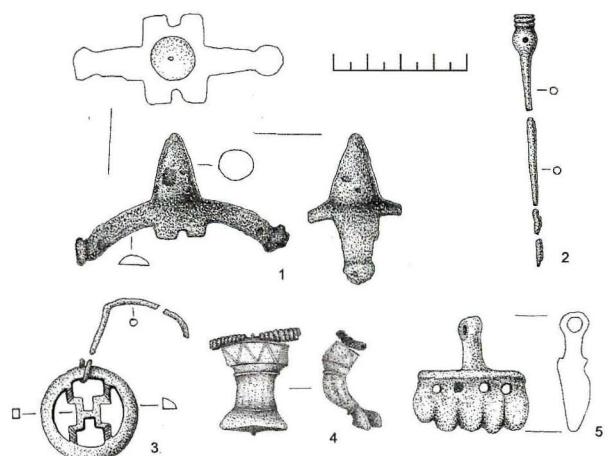

Pav. 3. Pajautos slėnio archeologiniai tyrimai 2003 m.
Jono Vitkūno nuotrauka.

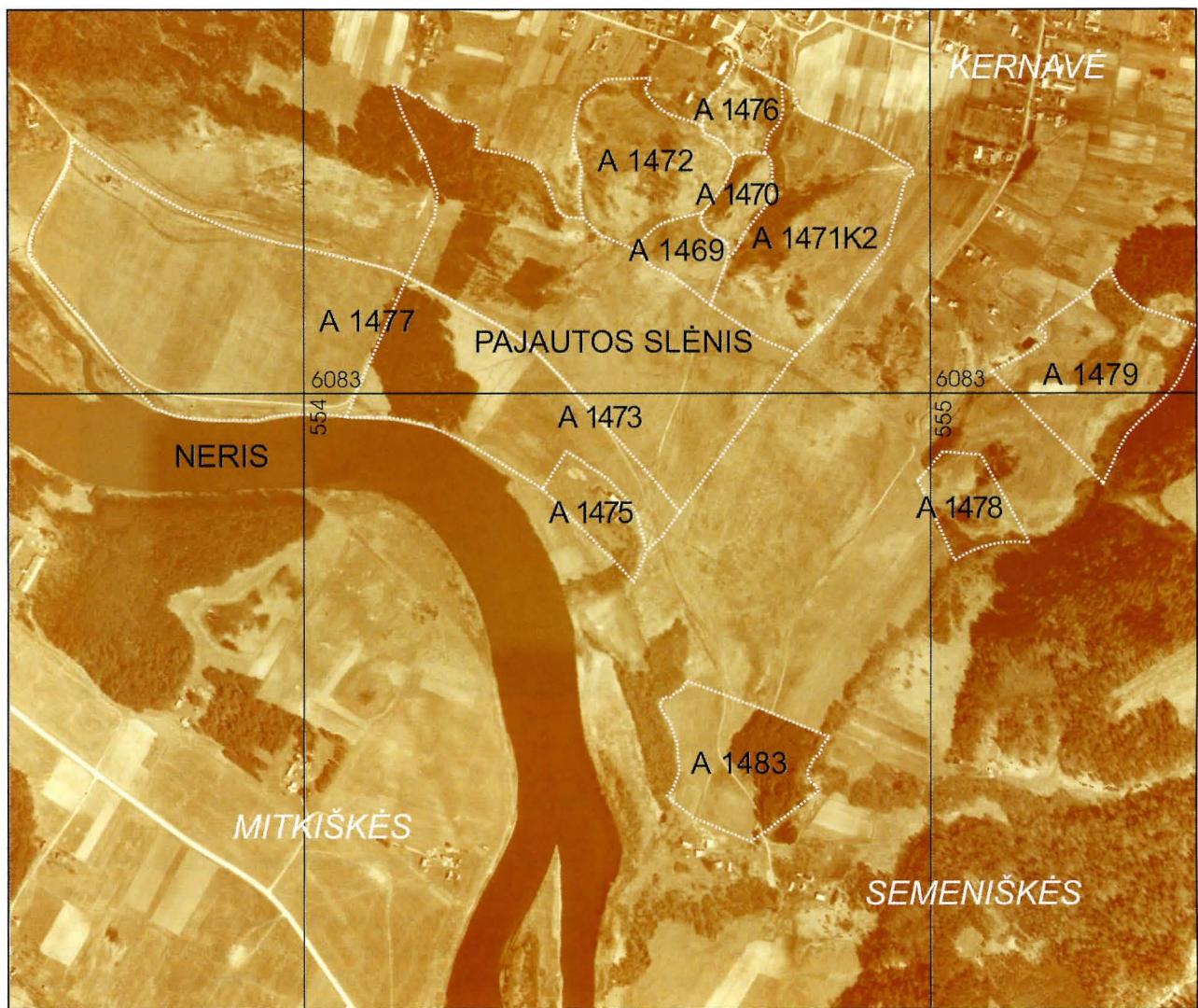
Kultūrinį rezervatą sudaro:

1. rezervato teritorija (194,4 ha) su joje esančiais kultūros paveldo objektais (vertybėmis) ir ekspozicija po atviru dangumi;
2. specializuotas archeologijos ir istorijos muziejus su rinkiniais ir ekspozicija (muziejaus rinkiniuose saugoma daugiau kaip 16 000 individualių radinių).

Kultūrinio rezervato teritorijoje saugomas visas kultūros paveldo objektų kompleksas, kuriame šiuo metu žinoma ir įteisinta 18 archeologijos, istorijos ir kultūros vertybių (pav. 5): Kernavės piliakalnis, vadinamas Aukuro kalnu, Barščių kalnu, Šventu kalnu, A 1469; Kernavės piliakalnis II, vadinamas Mindaugo sostu, A 1470; Kernavės piliakalnis III su gyvenviete,

Pav. 4. Radiniai iš Semeniškių 2-osios senovės gyvenvietės:
1 – pentinas, 2 – smeigtukas, 3 – skirstiklis, 4 – segė, 5 – kabutis.
J. Bluijūtės pieš.

Pav. 5. Archeologinių paminklų lokalizacija. Kernavės archeologijos ir istorijos muziejaus fotoarchyvas.

A 1469 – Aukuro kalno piliakalnis; A 1470 – Mindaugo sosto piliakalnis; A 1471K2 – Lizdeikos kalno piliakalnis ir gyvenvietė; A 1472 – Pilies kalno piliakalnis; A 1473 – Senojo Kernavės miesto vieta; A 1475 – Kernavės kapinynas; A 1476 – Senosios bažnyčios vieta ir kapinynas; A 1477 – Kernavės senovės gyvenvietė; A 1478 – Kriveikiškio piliakalnis; A 1479 – Kernavės Kriveikiškio kapinynas; A 1483 – Semeliškių senovės gyvenvietė.

A 1471K: piliakalnis, vadinamas Lizdeikos kalnu, Smailiakalniu, Kriveikiškių piliakalniu, A 1471K1; gyvenvietė, A 1471K2; Kernavės piliakalnis IV, vadinamas Pilies kalnu, Igulos kalnu, piliaviete, A 1472; Kernavės senojo miesto vieta, A 1473; Kernavės senojo miesto vieta II, A 1474; Kernavės kapinynas, A 1475; Kernavės senosios bažnyčios vieta, A 1476; Kernavės senovės gyvenvietė, A 1477; Kernavės Kriveikiškio piliakalnis, A 1478; Kernavės Kriveikiškio kapinynas, A 1479; Kriveikiškio kaimavietė, A 1480; Kernavės Kriveikiškio dvarvietė, A 1481; Semeniškių senovės gyvenvietė, A 1482; Semeniškių senovės gyvenvietė II, A 1483; medinė koplytėlė, XVIII a., AtV 663; mūrinė koplytėlė-mauzoliejus, XIX a., AtV 664; klebonija, 1881 m., AtV 1094.

Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas 2004 m. įrašytas į UNESCO saugomų pasaulio paveldo objektų sąrašą, pripažiant šios vietovės svarbą pagal du UNESCO globojamiems paveldo objektams nustatytus vertės kriterijus:

kaip objektas, reprezentuojantis gyvenviečių raidą baltiškame regione nuo epipaleolito iki viduramžių ir atspindintis vieną esminį Europos istorijos raidos etapą – pagoniškosios bendruomenės virsmą krikščioniškaja;

kaip objektas, atstovaujantis kultūrinio kraštovaizdžio tipui su išlikusiomis archeologinėmis vertybėmis – senovės gyvenvietėmis ir piliakalnių gynybine sistema, reprezentuojančia fortifikacinių įrengimų struktūrą, raidą ir panaudojimą.

Šiandien bet kokia kultūrinio rezervato teritorijoje vykdoma veikla yra susijusi tik su nauju vertybių paieška, jų tyrimais, priežiūra, išsaugojimu bei eksponavimu. Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato veiklą organizuoja, užtikrina jo apsaugą ir racionalų naudojimą pagal paskirtį Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcija. Vienas svarbiausiu direkcijos uždavinii yra kultūrinio rezervato autentiškumo išlaikymas ir jo pristatymas visuomenei.

Pav. 6. Kernavės piliakalniai rudenį. Jono Vaiškūno nuotrauka.

Kernavė archaeological site – UNESCO World Heritage Summary

Kernavė is an area of unique archaeological and historical value. Consistent archaeological investigations started in the area almost 30 years ago. The results of scientific investigations allowed to disclose the main pre-historical and early historical stages of this unique archaeological site, extended our knowledge about one of the most significant processes in the history of Lithuania and Europe – the transformation of a pagan community into a Christian one.

The traces of the first settlers (hunters of the Late Paleolithic), such as flint arrowheads of the Swiderian culture discovered in the Pajauta Valley, are dated back to 9000 BC. The warmer climate and the convenient place for habitation determined that from 8th millennium BC people did not leave the Pajauta Valley. Here survived the heritage of the first Eastern Baltic Brushed Pottery Culture, which emerged in the last quarter of the 2nd millennium BC – settlements and the first widely explored burial ground of this culture in the territory of Lithuania. From the first centuries AD, also called „golden age“ of Baltic cultures, the first defensive fortifications were built on the hill forts. The development of Kernavė accelerated at the middle of the first millennium AD, and by the 13th century it had become one of the leading towns of Lithuania. In written sources Kernavė was first mentioned in 1279 in the rhymed Livonian Chronicle and Herman Wartberge's Chronicle as a land of Grand Duke Traidenis (1269–1282). Kernavė of that time was a large feudal centre with the Grand Duke castle on the

Aukuras hill fort and the defensive fortifications on the hill forts. After the attack of Teutonic Order in 1390, wooden castles and old Kernavė town were burnt down.

In 2004 the State Culture Reserve of Kernavė was declared a UNESCO World Heritage Site, thus recognizing the importance of the area according to two value criteria for UNESCO heritage sites:

as a site which presents an exceptional testimony to the evolution of human settlements in the Baltic region in Europe over the period of some 10 millennia. The site has exceptional evidence of the contact of Pagan and Christian funeral traditions;

as an object with settlement patterns and the impressive hill forts representing outstanding examples of the development of such types of structures and the history of their use in the pre-Christian era.

The State Cultural Reserve of Kernavė is comprised of:

1. the territory of reserve (194,4 hectares) with cultural heritage objects (valuables) and an open-air exposition;

2. the Archaeological and Historical Museum with collection of artifacts and exposition.

The State Cultural Reserve of Kernavė was established in order to protect territorial complex of cultural heritage objects, and also to investigate, supervise, exploit and maintain the originality of the site. These aims are actualized by the Administration of the State Cultural Reserve of Kernavė.

¹ R. Vengalis. Semeniškių senovės gyvenvietės II (A 1483) Kernavėje (Širvintų raj.). – 2004 m. archeologinių tyrinėjimų

ataskaita. – Vilnius, 2004. Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato archyvas.